

Ökolábnnyomadóval a lokális mezőgazdaság fejlődéséért

SZERZŐ: Somai Miklós tudományos főmunkatárs / MTA KRTK Világgazdasági Intézet

A jelen írásban bemutatott új adófajta nem a már egyébként is túladoztatott átlag magyar további terhelését célozza. Éppen az ellenkezőjéről van szó. Az adó bevezetésére tett javaslat háttérében az a szándék húzódik meg, hogy a globalizációval kapcsolatos, az emberek mindennapi életét érintő két, húsba vágó kihívásra viszonylag egyszerű és hatékony eszközzel lehessen válaszolni.

Melyek ezek a kihívások? Az egyik a tömeges munkanélküliség, ami persze leegyszerűsítés, és nem eléggé pontos megnevezése azon jelenségnek, amely a tőke és az árucikkek egyre szabadabbá váló mozgása következtében alakult ki a fejlett és a közepesen fejlett országok többségében – köztük hazánkban is. Miről is van szó? A tőke-mozgások szabaddá válása következtében a tőketulajdonosok ott fektetnek be, ahol a minőség és a költségek terén a legjobb minxet kapják, vagyis az optimális feltételeket kínáló telephelyeken (pl. Kínában). Mivel a különböző (globális és regionális) kereskedelmi egyezmények nyomán mára viszonylag alacsony vámszintek alakultak ki, a termékeket igen nagy távolságból is megéri importálni. Az eredmény: az átlagember mint fogyasztó esetleg nyer valamennyit, hiszen a korábbinál alacsonyabb áron vásárolhatja meg az olcsó telephelyű országokból behozott terméket, ellenben mint munkavállaló könnyen (minél alacsonyabb végzettségű, annál könnyebben) elveszítheti az állását, de legalábbis bizonytalanává válhat a megélhetése.¹ Ráadásul minél több gazdasági tevékenység költözik el az országból, annál többen szorulnak ki rövidebb-hosszabb időre a munkaerőpiacról, ami csökkenti a belső keresletet az országban még meglévő bármely további gazdasági tevékenység számára. Ennek ellensúlyozására a kormányok támogatják a nemzetközi turizmus fejlődését, hiszen ez kipótolhatja a gyenge belső keresletet.² És itt elérkezünk korunk másik jelentős kihívásához.

Az áruk és az emberek (zömében turisták) jelentős távolságból történő beérkezése alaposan „rásegít” a természet romlására, a globális felmelegedésre, a klímaváltozásra. A világgazdaság és a nemzetközi kereske-

delem (benne a nemzetközi turizmus) folyamatos növekedésével járó környezetterhelés a tudósok túlnyomó többsége szerint bizonyítottan ok-okozati viszonyba állítható a természeti környezet károsodásával, az emberi élet természeti feltételeinek romlásával, nemritkán ellehetetlenülésével [lásd az óceánokban eltűnő szigeteket vagy például a tengert övező magas partok pusztulását], végső soron a globális felmelegedéssel. Tény, hogy Magyarországon a klímaváltozás egyelőre még nem járt teljes körzetek végleges (értsd: az emberi jelenlétet kizáró) pusztulásával, azonban nem lehetnek illúzióink afelől, hogy a klíma változása nálunk is egyre súlyosabb kárt fog okozni mind emberéletben, mind az épített és természeti környezetben. A következőkben bemutatott „ökolábnnyomadó” célja, hogy egyszerre próbáljon meg gazdaságpolitikai választ – nem megoldást vagy csodaszert, csupán valamilyen szintű választ – találni korunk talán két legfontosabb kihívására: a tömeges munkanélküliségre [a prekárius foglalkoztatást is ideértve] és a természet pusztulására (benne a globális felmelegedéssel). Röviden: a szociális és az ökológiai válságra.

Az elképzelés alapja

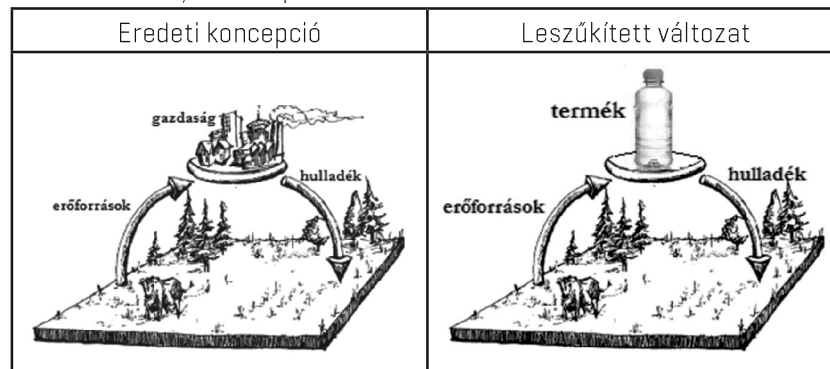
A jelzett problémák enyhítésére vonatkozó javaslat alapja az ökológiai lábnnyom koncepciója, amelyet mintegy 20 évvel ezelőtt Rees

és Wackernagel dolgozott ki.³ A koncepció lényege, hogy kiszámolható, egy adott technológiai szinten álló népességnek [városnak, gazdaságnak] mekkora, azaz hány hektár ökológiailag produktív (ún. globális hektárban megadott föld- és víz-) területre van szüksége ahhoz, hogy az általa rendszeresen elfogyasztott javak és szolgáltatások egyrészét megtermelhetők legyenek, másrészt a természet fel tudja dolgozni az említett javak/szolgáltatások elfogyasztásából visszamaradó hulladékot.⁴ A fenntarthatóságot természetesen az biztosítani, ha a társadalom nem venne el többet a környezetéből, mint amennyi erőforrás képes folyamatosan megújulni.⁵

Továbbgondolva és erősen leszűkítve az eredeti koncepciót – az adott népesség [város, gazdaság] helyébe egyre kisebb egységeket helyettesítve –, eljuthatunk az egyedi termékekig/szolgáltatásokig, majd elméletileg rájuk nézve is meghatározhatjuk azt a területet, amelyre az előállításukhoz, a fogyasztóhoz való eljuttatásukhoz, elfogyasztásukhoz, illetve adott esetben hulladékként a természetbe történő visszajuttatásukhoz [és lebomlásukhoz] szükség van [lásd 1. ábra].

Mindezek alapján lehetőségként felmerül az adórendszer gyökeres átalakítása, amelyben az egyes termékekre és szolgáltatásokra kivetendő adó azok természetigényével (ökológiai lábnnyomával) lesz arányos. Vagyis minél nagyobb kárt okoz a természetben az adott termék vagy szolgáltatás a teljes

1. ábra. Az ökolábnnyom-koncepció leszűkítése

Forrás: W. Rees és M. Wackernagel [1996] nyomán

életciklusa során, annál nagyobb közteherrel kellene sújtani. Az új adó [az egyszerűség kedvéért jelen írásban ökolábnyomadó] idővel jelentős részben kiválthatná az egyéb adókat [pl. az áfát], bár itt nyilván [pl. az áfa minimális kulcsaival kapcsolatos] EU-s előírásokra is tekintettel kellene lenni.

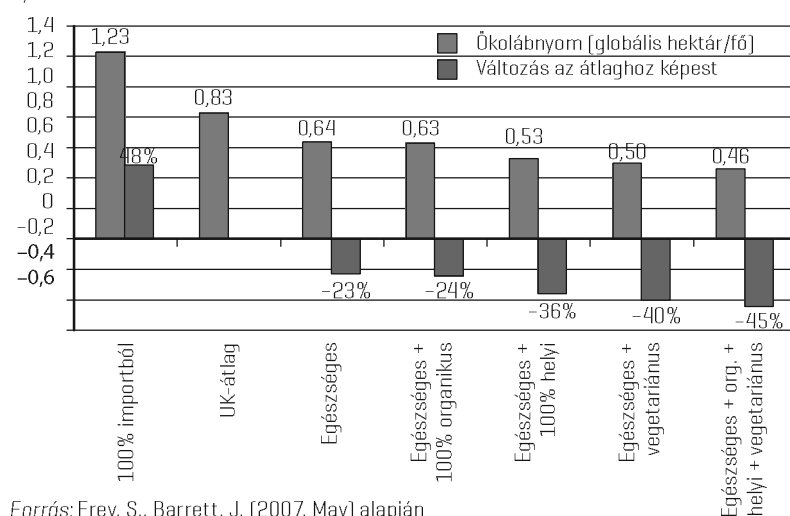
Az ökolábnyomadó elvben általánossá tehető – és logikusan is ez lenne a védhető metódus –, első lépésben mégis érdemes valamely szektorban tesztelni. A javaslat lényeges eleme, hogy a rendszert a mezőgazdasági/élelmiszeripari termékek esetében lenne célszerű kísérleti jelleggel bevezetni.

A meggyőzés ereje

Az agrár-élelmiszeripari vertikummal kapcsolatos szakmai konferenciákon visszatérő panasz, hogy a magyar fogyasztó még akkor is az olcsóbb [jellemzően külföldi eredetű] élelmiszert rakja a kosarába, ha megengedhetné magának a drágább, jobb minőségű, itthon előállított termék megvásárlását. Az említett rendezvényeken rendre a fogyasztók felelősségét feszegetik, és a probléma megoldására a marketinget, a meggyőzést és a felvilágosító munkát javasolják. Csak hogy ezek nem eléggé hatékonyak, mert a háztartások túlnyomó többsége számára nincs igazi választás. Az elhúzódnak válság következtében – ne feledjük, Magyarországon 2006 óta csökkenő-stagnáló egy főre jutó reáljövedelmet mér a statisztika⁶ – az emberek ott spórolnak, ahol tudnak.

Egy fokkal közelebb visznek a megoldáshoz azok a tanulmányok, amelyek a fogyasztás szerkezetét a humánegészségügy és a környezeti hatás összekapcsolásával vizsgálják, vagyis az emberek egészség- és környezettudatosságára apellálnak.⁷ Ezen írások többnyire arra az eredményre jutnak, hogy az étrendnek akár csekély mértékű, de jó [értsd: egészséges] irányba tett megváltoztatásával is jelentősen csökkenthető volna az élelmiszer-vertikum ökológiai lábnyoma. Az egyik legérdekesebb, a brit étrendre vonatkozó tanulmány⁸ szerint – miközben az étrend egészséges irányba történő átalakítása akár önmagában, akár más lépésekkel [pl. organikus, helyi vagy vegetáriánus étrenddel] kombinálva, számottevően mérsékli az egy főre jutó természetpusztítást [lásd 2. ábra] – az igazi különbség ott van, hogy honnan származik az az étel, amit elfogyasztunk. Ha elméletben összevetjük azt

2. ábra. Hogyan függ össze az étrend változása az Egyesült Királyság táplálkozási ökolábnyomával?

Forrás: Frey, S., Barrett, J. [2007, May] alapján

a két szélsőséges helyzetet, amikor a britek minden élelmiszert külföldről hoznak be, illetve mindent helyben állítanak elő, akkor azt kapjuk, hogy helyi előállítás esetén az ökológiai lábnyom 0,7 globális hektárral, azaz kevesebb mint a felére csökken. A brit példából általánosítva igaznak fogadható el, hogy nemcsak azért érdemes belföldi élelmiszert vásárolni, mert azzal munkahelyek tarthatók életben, hanem mert így a természetben okozott kár is jelentősen mérsékelhető.⁹ Ez persze még mindig nem elég nyomós érv ahhoz, hogy a háztartások a hazai élelmiszerek felé forduljanak.

Végeredményben elmondható, hogy amennyiben a gazdaságpolitikának konkrét elvárásai vannak az emberekkel szemben, akkor nem elégséges az érzelmeikre [vásárolj hazait!] vagy akár az értelmükre hatni [vásárolj egészséges, helyi terméket!]. Ha biztosra akarunk menni, akkor az emberek zsebére kell koncentrálni. A többség csak abból ért. Amennyiben az ökolábnyomadó következtében a helyben előállított élelmiszerek fogyasztói ára az importált cikkekénél alacsonyabb szintre kerülne, úgy biztosra vehető, hogy a fogyasztók zöme a hazai termékekre váltana.

Fentiektől függetlenül természetesen nem véletlenül merült fel az agrár-élelmiszeripari vertikum mint az ökolábnyomadó kísérleti terepe. Nem szabad ugyanis megfedkezni a helyben termelt élelmiszerekkel kapcsolatos egyéb, korántsem elhanyagolható előnyökről. Ilyen pozitívum például a frissesség, íz, állag, általában a minőség terén tapasztalható különbség [pl. az éretten szüretelt termékek és a zölden szedett, szállítás közben

beérő zöldség-gyümölcsök közötti nem csekély differencia], valamint az, hogy a termesztés és a fogyasztás közötti idő lerövidülésével nagyrészt feleslegessé válnak az emberi egészségre köztudottan káros – ezáltal az egészségügyi kiadásokat is óhatatlanul megemelő – tartósítószer.¹⁰

Milyen legyen az új adó?

Mivel az áruféleségek nagy száma miatt nem lehet olyan módszertant kidolgozni, amely tökéletesen tükrözi az egyes termékeknek [teljes életciklusuk során] a természetre gyakorolt káros hatását [természetigényét, ökológiai lábnyomát stb.], továbbá figyelembe véve az előzőekben ismertetett célokat, illetve körülményeket, az alábbi egyszerűsítéssel élünk. Az ökolábnyomadó mértékének megállapításánál:

- egyrészt a vásárlás [felhasználás] és az előállítás helye közötti földrajzi távolságot,
- másrészt a termék bio vagy nem bio jellegét vesszük alapul.
- A fenti két elem kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy:
- megfeleljenek a kitűzött céloknak [hazai, sőt lokális munkahelyek támogatása, egészséges táplálkozás, természetvédelem];
- erős korrelációt mutassanak az ökológiai lábnyommal [minél kevesebbet „utazik” és minél tisztább technológiával készül egy termék, annál kevesebb természetkárosodást okoz];

- viszonylag egyszerűen meghatározhatók legyenek az árut kísérő okmányokból. Ez utóbbit illetően tény, hogy mindkét elem egyszerűen beazonosítható, vagyis az adó mértékének megállapítása nem kíván a kereskedelmi dolgozóktól bonyolult munkát, kutatást, utánajárást. Egy megfelelő formula alkalmazásával az árut kísérő okmányokból az ökolábnymadó könnyen és gyorsan kiszámolható.

Mivel két, jellegében egymástól igen eltérő változóval (földrajzi távolság, bio/nem bio jelleg) dolgozunk, érdemes rájuk külön-külön formulákat alkalmazni. A földrajzi távolság esetében azt célszerű meghatározni, hogy mekkora sugarú körben élvezzenek előnyt a helyi termelők. A 3. ábra az adó meghatározásának kétféle módozatát szemlélteti. A folytonos piros vonal ahhoz az egyszerűbb változathoz tartozó adószinteket mutatja, amely egyetlen preferált termelői körrel számol. A görbék megrajzolásakor az volt a szempont, hogy a főváros kb. 200 kilométeres sugarú körzetében [tehát kb. az országhatárig] található hazai termelők számára legyen kedvező a szabályozás. Ennek megfelelően az adó 150–200 kilométerig viszonylag alacsony, majd a 200. kilométernél található inflexiós pont után igen gyorsan prohibitív magasságokba tör, 250 kilométeren túl már gyakorlatilag távol tartja, de legalábbis igen erősen megdrágítja a konkurenciát.

Az előzőnél valamivel komplikáltabb változatot mutat a 3. ábra folytonos kék vonala. Ennek a görbének 3 inflexiós pontja van, mivel az adó bevezetőjének szándéka már nem egy, hanem két preferenciális kör támogatása. Az egyik a 100 kilométeres sugarú körön belül található lokális, vagyis helyi termelők csoportja, akiknél minimális lenne az adóterhelés. A 100 kilométernél található inflexiós pont után az adógörbe valamivel magasabb szférákba emelkedik, de még nem lehetetleníti el az ország két végpontja közötti árucserét – például a szabolcsi alma dunántúli értékesítését. Vagyis a második preferenciális kört a hazai termelők alkotják. A második [technikai] inflexiós pontot követően az adógörbe tovább emelkedik, majd a harmadik inflexiós pont után [450 kilométernél] már prohibitív szinten folytatja útját.

A másik alkalmazandó változó a bio/nem bio jelleg. Ez esetben sokkal egyszerűbb formula javasolt, mivel gyakorlatilag arról van szó, hogy a természetbarát technológia adókedvezményre jogosítana. Nem bio jellegű ter-

mék esetén a földrajzi távolság révén meghatározott adóérték változatlan formában tartandó meg, a bio jellegű termékek esetén pedig az adóérték egy konstans számmal osztandó. A 3. ábrában ez a konstans szám a 3, az ezzel módosított értékeket a szaggatott [piros és kék] görbék mutatják. Ennek megfelelően az ábrán a bio termékek ökoadója mindenhol harmada a nem bio termékekének.

Végző gondolatok

Az ökolábnymadó nem csodaszer, és ha pontosak akarunk lenni, még az elnevezés is félrevezető. A felvázolt elképzelés lényegét tekintve inkább csak az ökológiai lábnym konceptiójából kiindulva, termékszíntén próbál meg olyan ösztönző eszközt – jelen esetben egy új adónemet – alkotni, amelynek révén a helyi [bizonyos sugarú körben] előállított agrár-élelmiszeripari termékek a helyi fogyasztók számára olcsóbban megvásárolhatók lesznek, mint a hasonló technológiával előállított, de az adott körön túlról beszállított termékek. Ily módon [legalább] két legyet üt egy csapásra. Egyrészt a lokális termelés preferálásával elősegíti a lakhelyhez minél közelebbi foglalkoztatást, ami növelheti a vidék népességmegtartó erejét. Másrészt a termelési technológia, valamint

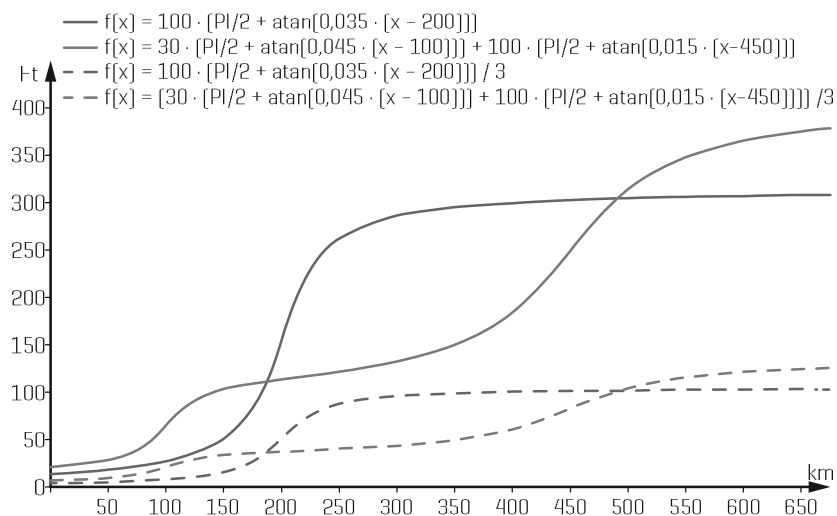
a termelési és fogyasztási helyszínek távolsága függvényében megemelkedő adónem elősegíti a természeti környezetet kevésbé megterhelő gazdálkodás és kereskedelem [gyakorlatilag a globális felől a lokális gazdaság] irányába történő elmozdulást.

További előnye, hogy megfelel a társadalmi igazságosság elvének, amennyiben az importált élelmiszerek erőteljes megdrágításával növeli az azok fogyasztásában jeleskedő s ennél fogva viszonylag nagyobb ökológiai lábnymmal rendelkező társadalmi rétegek adóterhelését. Végül nem elhanyagolható, hogy a helyben előállított termékek nem igényelnek olyan sok [pl. az eltarthatósági követelmények miatt alkalmazandó, de a humánegészségügy szempontjából hátrányt és költséget jelentő] adalékanyagot, mint a távolsági kereskedelemben beszállított termékek. És akkor még nem beszélünk a friss termékek hasonlíthatatlanul jobb ízéről, zamataról, tápanyagtartalmáról.

Jegyzetek

- 1 Magyarországon ugyan a közmunka terjedésével az utóbbi években enyhült a hivatalos munkanélküliség, eme megoldás társadalmi hasznossága [pl. az érintettek valódi munkaerő-piaci reintegrációjának esélye] azonban erősen vitatott. [Lásd pl. Kólló János: „Hol dolgoznak a közmunkások? Közelkép, 210/2015: 154–164.]

3. ábra. Ökolábnymadó egy [Budapest központú – piros görbék]* vagy két [helyi + országos – kék görbék]** preferált termelői kör esetén a termelési és fogyasztási helyszín közötti távolság [folytonos vonalak], valamint a termék bio jellege [szaggatott vonalak] függvényében [Ft/naturális mutató, pl. kilogramm]

Megjegyzés: a görbék alakképlete Somai Venceltől származik, finomhangolásukat már a szerző végezte.

2 Bár jelen írásnak nem témája, azért megjegyzendő, hogy a nemzetközi tömegturizmus felfutásának árnyoldalaként az érintett körzetekből gyakorlatilag kiszorulnak az átlagos jövedelmű „bennszülöttek”, részben az ingatlan-, áru- és szolgáltatások megemelkedése, részben az adott körzet „élhetetlenné” (pl. zajosság) válása következtében.

3 Wackernagel, M., Rees, W. [1995]: Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth. Gabriola Island, BC, and Philadelphia, PA: New Society Publishers.

4 Rees, W., Wackernagel, M. [1996]: Urban ecological footprints: why cities cannot be sustainable – and why they are a key to sustainability. Environmental Impact Assessment Review, 16[4], 223–248, 227–228. pp.

5 Gyulai Iván: Fenntartható fejlődés és fenntartható növekedés. Statisztikai Szemle, 8–9/2013: 797–822, 801. p.

6 KSH [2016]: Reáljövedelem – reálbéridex [1991–] http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt007.html

7 Több ilyen elemzést is megemlít, illetve ismerttet: Vetőné Móznér Zsófia [2014]: A fenntartható étel-miszer-fogyasztás lehetőségei. Magyar tudomány, 175[6], 730–739.

8 Frey, S., Barrett, J. [2007]: Our health, our environment: the ecological footprint of what we eat. In International Ecological Footprint Conference, Cardiff [Vol. 8, No. 10].

9 A szállítás környezetterhelő hatására Vetőné is felhívja a figyelmet, amikor arról ír, hogy a rendszerváltás után az import aránya az elfogyasztott étel-miszerben a háromszorosára emelkedett. [Vetőné 2014, 732.]

10 Bár a minőség- és állományjavítás vagy éppen az eltarthatóság miatt az élelmiszeripari termékeknél alkalmazott adalékanyagok igen csekély arányban okoznak advers [kiszámíthatatlan] reakciót, ez utóbbiak sokszor igen súlyos betegséghez/állapothoz kapcsolódnak. Egyes adalékanyagok hatására az egyszerű csalánkiütésen túlmenően asztma, sőt anafilaxia, az egész szervezetet érintő, életveszélyhez vezető általános immunológiai sokk is kialakulhat. [Pálfi Erzsébet: Az élelmiszeripari adalékanyagok által kiváltott tünetek. Élelmezés, 2015. január/február]

Gondolatok Szigeti Cecília Az ökológiai lábnyom határai¹ című könyvéről

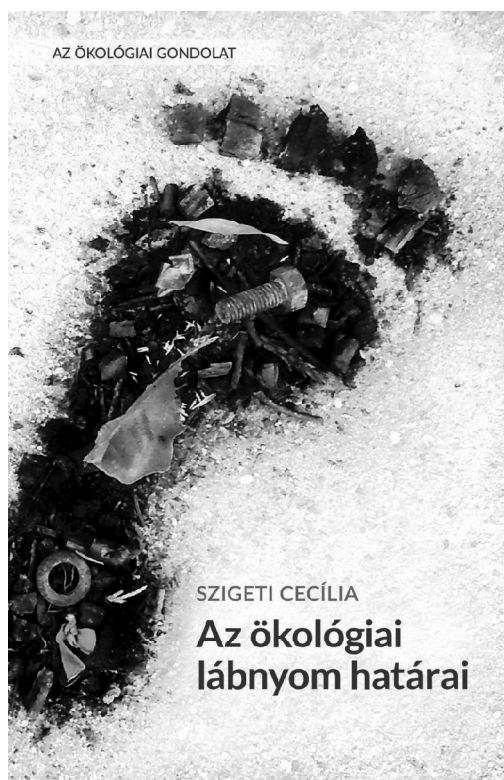
— ÜDÍTŐ DOLOG, HA VALAKI ISMERI AZT, AMIT KRITIZÁL —

SZERZŐ: Dr. Győri Zsuzsanna / Budapesti Gazdasági Egyetem
Emberi Erőforrások Intézeti Tanszék

Szigeti Cecília a Széchenyi Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának habilitált docense, Magyarország egyik legismertebb és legelismertebb ökológiai lábnyomszakértője. Kutatásai során nemcsak tanulmányozza, de használja is a különböző számítási módszereket, feltárja esetleges hibáikat, korlátaikat, ezzel pontosítva, ha-

nővekszik-e az emberek jóléte. Az alternatív mutatók között kiemelt karriert futott be az ökológiai lábnyom: már az óvodások is tanulnak róla, a tömegmédiában is megjelenik, és komoly tudósok, nemzetközi szervezetek szintén zászlajukra tűzték a mérését, csökkentési lehetőségeinek azonosítását.

A szerző az általános diskurzusnál sokkal

tékonyabbá téve azok alkalmazását makro-, mezo-, vállalati és egyéni szinten egyaránt. A Typotex Kiadó „Az ökológiai gondolat” sorozatában megjelent új könyvében sokéves munkáját, az ökológiai lábnyommal és egyéb alternatív makrogazdasági mutatókkal kapcsolatos számításait, kutatásait mutatja be. A gazdasági és ökológiai teljesítmény mérésének egyik központi kérdése, hogy mit is mérünk valójában. Már Kuznyec, a GDP „atyja” is felhívta a figyelmet arra, hogy a jövedelem mellett más dimenziókra is figyelniünk kell, hiszen a gazdasági növekedés forrása és célja erősen meghatározza, valójában

mélyebbre hatolva, tudományos és gyakorlati igényességgel taglalja, hogy a mutató egyáltalán szükséges-e, alkalmas-e az emberi tevékenység gazdasági és ökológiai hatásainak mérésére; hogy kellőképpen megbízható-e; és melyek azok a területek és kérdéskörök, amelyek kapcsán valóban használható.

Már tisztázódik a könyv első fejezetében [amely a GDP alternatív mutatóit mutatja be és hasonlítja össze] az egyik közkeletű, az ökológiai lábnyommal kapcsolatos félreértés: bár az ökológiai lábnyom egészen más szemléletű, mint a GDP, hiszen kifejezi az ökológiai